

**ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИ ФАОЛИЯТИДА ИНСОН ҲУҚУҚ ВА ЭРКИНЛИКЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ****М.Ғ. Мурадов**

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси Рақамли технологиялар ва ахборот хавфсизлиги кафедраси ўқитувчиси.

**М.А. Олимжонова**

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси курсанти.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17688253>

**Аннотация.** Ушбу мақолада Ўзбекистонда профилактика инспекторларининг инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишдаги замонавий вазифалари ва ҳуқуқий асослари таҳлил қилинади. Машиий зўравонлик, кибержиноятлар ва ижтимоий-психологик муаммолар каби замонавий таҳдидлар шартларида инспекторлар фаолиятида эрта профилактика, медиатсия, рақамли технологиялар ва жамоатчилик билан ҳамкорликнинг аҳамияти ёритилади. Шунингдек, халқаро тажриба – community policing, қурбонларни қўллаб-қувватлаш хизматлари ва хавф баҳолаш воситаларини миллий амалиётга жорий этиш бўйича таклифлар берилган. Мақола профилактика тизимини инсон ҳуқуқларига мос равишда такомиллаштиришнинг долзарб жиҳатларини қамраб олади.

**Калит сўзлар:** профилактика инспектори, инсон ҳуқуқлари, машиий зўравонлик, киберҳуқуқбузарлик, эрта профилактика, медиатсия, рақамли профилактика, жамоатчилик полицияси, хавф гуруҳи, халқаро тажриба.

Жамиятда конун устуворлигини таъминлаш, хавфсиз ва барқарор ижтимоий муҳит яратиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш – ҳар қандай давлатнинг стратегик устувор вазифаларидан биридир. Ўзбекистонда ҳам сўнгги йилларда ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тизими тубдан ислоҳ этилмоқда, жумладан, профилактика инспекторларининг роли янги босқичга кўтарилди. Бу ўзгаришлар Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси, Европада хавфсизлик ва ҳамкорлик ташкилоти тавсиялари, миллий қонунчилик ва ислохотлар билан уйғун ҳолда амалга оширилмоқда.

Замонавий шароитда профилактика инспекторларининг вазифаси фақат ҳуқуқбузарликларни аниқлаш ва огоҳлантириш билан чекланиб қолмайди. Улар инсон ҳуқуқларининг кафолати бўлган профилактик механизмларни ишлаб чиқиш, жамоатчилик билан ҳамкорлик қилиш, рақамли технологиялардан фойдаланиш ва муаммоли шахсларни эрта босқичда аниқлаш каби мақсадларга йўналтирилган.

Ушбу мақолада профилактика инспекторлари фаолиятида инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишнинг замонавий йўналишлари, инновацион механизмлар, илғор халқаро тажриба ва миллий амалиёт таҳлил қилинади.

**Профилактика инспекторлари фаолиятида инсон ҳуқуқлари ҳимоясининг ҳуқуқий асослари**

Профилактика инспекторларининг инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш вазифаси куйидаги норматив асосларга таянади:

**1. Конституцион асослар** Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг:

**13-моддаси** – инсон ҳуқуқ ва эркинликлари олий қадрият,

**26-моддаси** – шахсий дахлсизлик,

**27-моддаси** – хусусий ҳаёт ҳимояси,

**43-моддаси** – давлат инсон ҳуқуқларини таъминлашга масъул.

**2. Халқаро ҳуқуқ нормалари** Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси, фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт, болалар ҳуқуқлари конвенцияси, зўравонликнинг олдини олиш бўйича Истанбул конвенцияси принциплари.

**3. Миллий қонунчилик** “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги Қонун, “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги Қонун, Оила кодекси, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс,

Маҳалла тизими тўғрисидаги қонунлар.

Ушбу асослар профилактика инспекторларига инсон ҳуқуқларини таъминлашда кенг ваколатлар ва бир вақтда аниқ чекловлар белгилайди.

**Инсон ҳуқуқ ва эркинликларига тажовуз қилувчи ҳолатларнинг замонавий хусусиятлари**

Ҳозирги замонда шахс ҳуқуқ ва эркинликларига тажовуз қилаётган ҳолатлар турли шаклларда намоён бўлмоқда:

Маиший зўравонликнинг ўсиши, Оилавий низолар, Болаларга ва аёлларга нисбатан зўравонлик, Психологик босим ва таҳдидлар.

Ёшлар орасида интернет жиноятлари, Кибербуллинг, Шахсий маълумотлар ноқонуний тарқатилиши, Онлайн таҳдидлар.

Мулкий ҳуқуқбузарликларнинг янги турлари, Онлайн фирибгарлик, Электрон ўғрилик.

Психологик ва ижтимоий муаммоларга боғлиқ ҳуқуқбузарликлар, Депрессия ва рухий саломатлик билан боғлиқ муаммолар, Оилавий иқтисодий қийинчиликлар туфайли келиб чиқадиган низолар.

Бу ҳолатлар профилактика инспекторининг замонавий ёндашув билан ишлашини талаб қилади.

**Профилактика инспекторлари фаолиятида инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг замонавий йўналишлари**

**Эрта профилактика ва хавф гуруҳини аниқлаш**

Замонавий профилактиканинг асосий тамойили – ҳуқуқбузарлик содир бўлишидан олдин унинг сабабларини бартараф этиш.

**Эрта аниқлаш механизмлари:** Хавф гуруҳлари реестрини электрон тарзда юритиш, Оилада, мактабда ёки маҳаллада кузатилаётган салбий тенденцияларни мониторинг қилиш, Психологлар ва педагоглар билан алоқадор иш олиб бориш.

**Эрта профилактика инсон ҳуқуқларига таъсири:** Зўравонлик қурбонларини ҳимоя қилади, Ҳуқуқбузар шахсга нисбатан репрессив чораларни эмас, тузатиш ва реабилитация йўлини танлайди, Жамиятда зўравонлик ва ҳуқуқбузарликлар чуқурлашишининг олдини олади.

**Медиатив ёндашув ва инқироз ҳолатларини бартараф этиш**

Медиатсия – замонавий, инсон ҳуқуқларига мос низони тинч ҳал қилиш усули.

**Профилактика инспекторининг медиатив роли:** Оилавий жанжалларни муросага келтириш, Қариндошлик, қўшничилик, маиший низоларни кучайтирмасдан ҳал қилиш, Низо иштирокчилари ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилиш.

**Унинг афзалликлари:** Жиноят даражасига етмаган низоларни барвақт бартараф этади, Жамиятда бирдамлик ва ҳамжихатликни мустаҳкамлайди, Фуқароларни ҳуқуқий маданиятга ўргатади.

**Рақамли профилактика ва ахборот технологиялари**

Замонавий технологиялар – инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда муҳим восита.

**Инновацион йўналишлар:** “Смарт профилактика” платформалари, Инсон ҳуқуқлари бузилиши бўйича онлайн мурожаатлар, Геолокация асосида тезкор чақирув хизмати, Интеллектуал таҳлил (AI) асосида хавфни прогноз қилиш.

**Афзалликлари:** Ҳодисаларга тезкор реакция, Тақдим этилган маълумотларнинг аниқлиги, Бюрократияни камайтириш.

**Жамоатчилик билан интеграциялашган профилактика**

Инсон ҳуқуқларини таъминлашда профилактика инспектори якка ҳолда ишламайди.

**Ҳамкор институтлар:** Маҳалла фуқаролар йиғини, Нодавлат ноtijорат ташкилотлари, Мактаб ва коллежлар, Оилавий психологлар, Ёшлар иттифоқи ва волонтерлар.

**Жамоатчилик билан ҳамкорлиkning аҳамияти:** Ҳуқуқбузарлик сабаблари манбаи маҳаллада эрта аниқланади, Ижтимоий муаммолар тизимли ўрганилади, Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда кўп томонлама ёндошув шаклланади.

**Зўравонлик қурбонларини ҳимоя қилишнинг янги механизмлари**

Профилактика инспектори зўравонлик қурбонига биринчи навбатда ёрдам берувчи шахс ҳисобланади.

**Замонавий механизмлар:** Муҳофаза ордерлари бериш, Қурбонлар учун хавфсиз таклифлар базасини шакллантириш, Махфий мурожаат тизими, Ваколатли органлар билан интеграцияланган иш юритиш.

**Психологик хизматлар билан интеграциялашган профилактика**

Инспекторлар: депрессияга мойил, агрессив, ижтимоий муаммоларга дуч келган шахслар билан психологлар ёрдамида иш олиб боришлари керак.

**Бундай ёндашув нима беради?**

Ҳуқуқбузарлиkning руҳий сабабларини аниқлайди, Шахсни ижтимоий реабилитация қилади, Жамиятда ижтимоий барқарорликни кучайтиради.

**Халқаро тажрибалар асосида такомиллаштириш таклифлари**

Дунё амалиётида қуйидаги тенденциялар самарали деб тан олинган:

**- Community Policing (Жамоатчилик полицияси) модели**

Фуқаролар ва полиция ўртасида ишончли алоқа,

Ҳаракатларда очиқлик ва ҳисобдорлик.

**- Victim Support Services (Қурбонларни қўллаб-қувватлаш марказлари)**

Психологик, ҳуқуқий, тиббий ёрдам.

**- Risk Assessment Tools (Хавф баҳолаш воситалари)**

Эрта профилактикада автоматлаштирилган хавф индекси.

Ушбу тажрибаларни миллий шароитга мослаштириш профилактика тизимини янада кучайтиради.

Хулоса қилиб айтганда профилактика инспекторлари фаолиятида инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш – бу фақат ҳуқуқни қўллаш эмас, балки замонавий, профилактикага йўналтирилган, жамият билан ҳамкорликка таянган кенг қамровли тизимдир.



Замонавий йўналишлар – рақамли технологиялар, медиатив ёндашув, жамоатчилик билан интеграцияланган иш, эрта аниқлаш механизмлари ва психологик ёрдам – инсон ҳуқуқларини тўла таъминлашда муҳим омил ҳисобланади.

Шундай экан, профилактика инспекторлари фаолиятини модернизация қилиш, уларнинг малакасини ошириш ва замонавий механизмлардан фойдаланиш ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг самарадорлигини кескин оширади ва жамиятда хавфсизлик муҳитини барқарор таъминлайди.

#### **ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:**

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2023.
2. “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида”ги Қонун. – 2014 йил 14 май.
3. “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги Қонун. – 2017 йил 16 сентябрь.
4. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси.
5. Оила кодекси. – Тошкент: Адолат, 2022.
6. Маҳалла тўғрисида”ги Қонун. – 2020 йил.
7. Мирзаева М. Б., Абдазимов С. З. Использование технологий искусственного интеллекта в сфере высшего образования. – 2022.
8. Abdazimov S. Ijtimoiy tarmoqlarda destruktiv axborotlarning tarqalishini matematik modellashtirish (si, sir, sirs modellari asosida) //Modern Science and Research. – 2025. – T. 4. – №. 5. – С. 1483-1487.
9. Djamatov M., Abdazimov S. Deepfake-soxta natijalar yaratish uchun sun’iy intellekt va boshqa zamonaviy texnologiyalardan foydalanish //Modern Science and Research. – 2025. – T. 4. – №. 1. – С. 24-31.
10. Saidaminxo’ dja Abdazimov Ijtimoiy tarmoqlarda axborot xurujlarini tarqalish ehtimoligini bashoratlash va ulardan himoyalash usuli va modellari //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – T. 2. – №. 5. – С. 109-115.